

Uskonto ja innovaatio – Tvärminnen syysseminaari 2012

Hanna Lehtinen
Turun yliopisto

Suomen uskontotieteellisen seuran vuotuinen syysseminaari kokoontui marraskuun lopussa 2012. Kaksipäiväinen seminaari järjestettiin perinteisesti Tvärminnen eläintieteellisellä tutkimusasemalla Hangossa. Luentojen ja pienryhmäkeskustelujen lisäksi ohjelmaan kuului saunomista ja vapaata iltaohjelmaa. Uskontotieteilijäin riemuisa musisointi kaikuikin asemalla myöhään yöhön.

Seminaarin teema oli tällä kertaa 'uskonto ja innovaatio'. Yhdistelmä tuntuu aluksi omituiselta. Innovaatio terminä yhdistyy luultavasti monen mielessä etenkin talous- ja kehityspuheisiin, joissa innovatiivisuutta pidetään yleensä kardinaalihyveenä. Innovatiivisuus viittaa luovuuteen, uudistumiseen ja uudistamiseen, uusiin luoviin ratkaisuihin ja niin edelleen. Monet uskonnot puolestaan on helppo nähdä enemmänkin ikuisiin totuuksiin ja tradition säilyttämiseen kallellaan olevina instituutioina. Miten innovatiivisuus ja uskonto sopivat samalle kentälle? Milaista voisi olla innovatiivisuus uskonnon piirissä? Entä uskonnon tutkimuksessa?

Uskonnon ja innovatiivisuuden teemaa lähestyttiin Tvärminnessä monelta eri näkökulmasta. Tarkastelu painottui paljolti uskonnon tutkimukseen, mutta etenkin osallistujien papereissa esiintyi hyviä esimerkkejä uusista ja innovatiivisista uskonnollisista liikkeistä ja kehityskuluista. Lähestymistapa vaihteli teoreettisemmasta hyvin käytännönläheiseen. Yksi tärkeä osa-alue oli tietysti itse tutkijan työ. Luovuus on ilman muuta tutkijan tärkeimpiä ominaisuuksia, ja olennainen osa tutkijan työtä kaikissa tutkimuksen vaiheissa, tutkimusaiheen valinnasta ja prosessin suunnittelusta aina raportointiin saakka.

Kirjoittaminen – luovaa ja strukturoitua

Yksi tutkijan työn keskeisimpiä aspekteja on kirjoittaminen, ja siihen keskityttiinkin heti ensimmäisenä seminaaripäivänä. Dr. Abby Day Kentin yliopistosta luennoi tutkijalle hyvin keskeisestä kysymyksestä: kuinka saada artikkeleita julkaistua ja kuinka saada rahoitusta tutkimukselle. Day on kirjoittanut useampia ohjekirjoja tutkimuskirjoittamiseen ja rahoituksen hakemiseen liittyen, ja hänen kokemuksensa myös näkyi erinomaisesti kiteytetyissä ohjeissa.

Keskeiset kriteerit hyvälle artikkelille tai tutkimussuunnitelmalle ovat Dayn mukaan varsin selkeät ja pitkälti samat. Toisaalta artikkelit tulevat toistuvasti torjutuiksi samoista syistä. Keskeisimmäksi hylkäämisen syyksi Day nimesi tilanteen, jossa sinänsä hyvää artikkelia tarjotaan

väärään lehteen. Onkin tärkeää tutustua julkaisuun etukäteen ja varmistaa, että artikkelin aihe soveltuu lehden alaan ja fokukseen. Toinen keskeinen neuvo kuuluu: ”Tunne yleisösi!” Tärkeää on myös olla mahdollisimman selkeä, ja tuoda esiin artikkelin keskeinen ajatus, mieluummin alle 20 sanan lauseessa. Yksi toistuva hylkäämisperuste tuntuukin olevan päämäärättömyyden tuntu. Kirjoittaja kiertelee aihettaan, muttei tunnu tarkasti tietävän, minne on menossa. Artikkelin arvioija haluaa myös Dayn mukaan tietää, miksi tämä artikkeli on merkittävä, ja minkä vuoksi ihmisten tulisi olla kiinnostuneita tutkijan aiheesta. Tutkimuksen merkitys ja mieli on nostettava selkeästi esiin. On oltava rohkea, Day neuvoi. Liika ujous voi vaikuttaa siltä, että tutkija ei itsekään oikein luota tutkimusaiheeseensa. Lopuksi, tieteellisessäkin artikkelissa kerrotaan tietyssä mielessä tarinaa. Kerronnan tulisi olla mielenkiintoa herättävää, ehkä yllättävää ja haastavaakin.

Luennolla keskusteltiin myös kirjoittamisen prosessiin liittyvistä käytännön seikoista. Yksi tavallisimmista kirjoittamisen ongelmista lienee keskittymisen vaikeus. Dayn yksinkertaisuudessaan tehokas neuvo on kirjoittaa korkeintaan 55 minuuttia kerrallaan, ja keskittyä tuo 55 minuuttia kerrallaan täysin tekeillä olevaan työhön; ei Internetiä, ei puhelinta, ei sähköpostia. Tätä pidemmät työrupeamat ovat liian pitkiä kunnollisen keskittymiskyvyn ylläpitämiseksi.

Day korosti myös nöyryyttä kuunnella neuvoja ja harkintaa siihen, millaisiin projekteihin ryhtyy. Tutkijalla voi olla painetta ottaa vastaan monenlaisia tehtäviä ja projekteja, mutta omat voimavarat ja niiden rajat tulisi kyetä tunnistamaan. Tärkeää on myös olla sitkeä. Suurin osa artikkeleista palautetaan niitä tarjoaville korjausehdotusten kera. Tässä kohtaa ei missään tapauksessa pitäisi luovuttaa, vaan tehdä annetut korjaukset ja yrittää uudelleen.

Kirjoittajakoulu jatkui toisena seminaaripäivänä. Tiina Mahlamäki Turun yliopistosta esitteli Temenos-julkaisua, kertoi julkaisuprosessista, sekä antoi lisää käytännön neuvoja artikkelien kirjoittamiseen. Monet neuvoista vastasivat Abby Dayn edellisenä päivänä antamia ohjeita. Mahlamäki muistutti, että kun suunnittelee tarjoavansa artikkelia julkaisuun, on julkaisun antama ohjeistus syytä lukea tarkasti ja noudattaa annettuja teknisiä ohjeita. Kieliasun merkitystä ei voine liikaa korostaa. Huoliteltu ja oikeakielinen teksti antaa kirjoittajastaan ammattimaisen vaikutelman. Mahlamäki muistutti myös, että lehdet julkaisevat usein myös esimerkiksi kirja-arvioita ja konferenssikuvauksia, joiden kirjoittaminen antaa arvokasta kokemusta.

Mahlamäen esityksen jälkeen Riku Hämäläinen ja Heikki Pesonen Helsingin yliopistosta esittelivät uudistuneen Uskonnontutkija -internetjulkaisun, jonka päätoimittajina he toimivat. Lopuksi seminaarilaiset saivat kunnian todistaa uudistuneen Uskonnontutkijan syysnumeron julkaisua.

Rohkeasti puolivalmista

Seminaarin toisena päivänä tutkija Ben Zeller esitteli omaa tutkimustaan sekä puhui tutkimus- ja kirjoitusprosessista. Zeller toimii parhaillaan vierailevana tutkijana Åbo Akademiassa. Harvardin yliopistosta maisteriksi valmistuneen ja North Carolinan yliopistosta väitelleen Zellerin ura on ollut monella tavalla innovatiivinen. Zeller on keskittynyt tutkimuksessaan muun muassa ruoan ja uskonnollisuuden yhteyksiin sekä uusiin uskonnollisiin liikkeisiin. Etenkin uskonnon ja ruoan tutkimuksessa Zellerillä on edessään alue, jolla on tilaa uusille ja innovatiivisille kytköksille ideoiden ja eri aihealueiden tutkijoiden välillä.

Zellerin näkemys teorioista on, että hän ei halua takertua vain yhteen mahdolliseen näkökulmaan, vaan ennemmin kohdella eri teoreettisia lähestymistapoja työkaluina, joista toiset sopivat tiettyyn tutkimusongelmaan paremmin kuin toiset. Myös menetelmien lainaaminen toisilta aloilta on hänen nähdäkseen positiivinen asia.

Kirjoittaminen ja tutkimusprosessi ovat Zellerille tiiviisti yhteydessä toisiinsa, eikä niitä voi erottaa siististi toisistaan kahdeksi erilliseksi työvaiheeksi. Hän myös korosti, että kirjoittaminen on hyvin henkilökohtainen prosessi. Zeller kuvasi omaa kirjoitusprosessiaan laajaksi. Hän kirjoittaa usein paljon enemmän kuin mitä kulloinkin työn alla olevaan valmiiseen tekstiin lopulta jää. Tätä ei kuitenkaan pitäisi nähdä ongelmana. Kaikki kirjoitettu teksti on hyödyllistä materiaalia, eikä sitä suinkaan tule hävittää, päinvastoin: kaikki kirjoitettu kannattaa tallentaa ja mahdollisesti hyödyntää myöhemmissä projekteissa.

Zeller muistutti kuulijoita omien ajatusten ja lähteiden erottamisen tärkeydestä. Hän antoi myös monia samansuuntaisia ohjeita kuin Abby Day edellisenä päivänä: Tärkeää on miettiä yleisöään ja muistaa aina kirjoittavansa jollekulle. Tekstissä on hyvä keskustella mahdollisten kriittisten näkökulmien kanssa. Myös puolivalmiita – tai puolivalmiin tuntuisia – ideoita kannattaa esitellä rohkeasti. Kuten Zeller huomautti, “in all likelihood, if you go in with an idea that is half-formed, people will point out that it is half-formed.” Juuri esittelemällä ideoita ja keskustelemalla niistä on mahdollista saada rakentavia ehdotuksia, jotka auttavat rakentamaan ajattelua edelleen.

Jumalallisesta inhimilliseen innovaatioon

Seminaarin kaksi viimeistä esitelmää käsittelivät luovuuden ja innovaation teemoja toisaalta uskonnon, toisaalta uskonnon tutkimuksen kannalta. Tomas Mansikka Åbo Akademiasta puhui esitelmässään luovuuden tai innovatiivisuuden ja uskonnon yhteyksistä. Käsitys luovuudesta tai innovatiivisuudesta juontuu osin juutalais-kristillisestä traditiosta sekä klassisessa kreikkalaisesta kulttuurista. Molemmissa kulttuureissa innovatiivisuus on ymmärretty perustavanlaatuisesti ambivalenttina ilmiönä. Esimerkiksi myyttisen sankari Prometheuksen lahja ihmiskunnalle on kaksiteräinen miekka. Hän jakaa erilaisia kykyjä ja taitoja epätasaisesti eri yksilöille.

Tämän vuoksi Zeuksen on annettava ihmisille myös oikeudentajua. Erilaiset taidot ja kyvyt on siis nähty erillään moraalista, jolloin niitä voidaan käyttää yhtä hyvin pahaan kuin hyväänkin.

Varhaisessa kristillisyydessä luovuus oli luojajumalan ominaisuus. Reformaatioajan ajattelijat puolestaan korostivat, että jumala on kullekin yksilölle osoittanut tietyn kutsumuksen, tietyn aseman yhteiskunnassa, sekä tietyt kyvyt ja mahdollisuudet. Tämän henkilökohtaisen kutsumuksen täyttäminen luojan suomia kykyjä kehittäen ja hyödyntäen on jumalan tarkoituksen täyttämistä. Nykyisin luovuus ja innovatiivisuus näyttäytyvät yleensä lähinnä inhimillisenä kykyinä ja ominaisuutena. Ihmiset ovat luovia yksilöinä, toteuttavat itseään, eikä tämän luovuuden tarvitse ajatella olevan osa minkäänlaista ennalta määrättyä suurta suunnitelmaa. Uskonnon ja innovatiivisuuden suhde ei kuitenkaan ole neutraali, sillä innovatiivisuus on uskonnolliselta kannalta lahja, jonka käyttämiselle on jokin tarkoitus.

Peik Ingman Åbo Akademiä aloitti esitelmänsä tuomalla esiin innovaatio-termin etymologiaa. Ingmanin mukaan sana innovaatio juontuu latinan sanasta *innovates*, joka puolestaan merkitsee vanhan uudistamista tai muuttamista. Puhuen etenkin jatko-opiskelijan näkökulmasta, Ingman toi esiin kokemusta toisaalta paineesta, toisaalta omasta kunnianhimmasta tehdä tutkimuksesta jotain uutta ja innovatiivista. Hän pohti, missä kohtaa tutkimusta innovatiivisuus oikeastaan voi tulla kyseeseen. Pitäisikö valita uusi ja luova aihe, vai voisiko innovatiivisuutta ilmentää vaikkapa uudenlainen tutkimusote? Ingmanin mukaan innovatiivisuus tutkimuksessa löytyy – tai sen pitäisi löytyä – etenkin tutkijan pyrkimyksestä päästä yhä lähemmäs tutkittaviensa näkökulmaa. Kysymys siis kuuluu: kuinka pääsisimme lähemmäs tutkittaviemme tapaa tehdä jatkuvia innovaatioita?

Ingman esitteli muun muassa Bruno Latourin ja John Lawin kehittämää toimijaverkostoteoriaa (*actor-network theory*) tällaisena työkaluna. Toimijaverkostoteorian mukaisesti toimijat ymmärretään toimijaverkostoina, sillä kukin toimija toimii vain erilaisten verkostokokoonpanojen kautta, ja nämä toiminnalliset kontekstit ovat siten erottamaton osa toimijaa. Keskeistä tutkijalle olisi tästä näkökulmasta kartoittaa näitä verkostoja, niiden rakentamista, ylläpitoa ja muuttamista, hahmottaakseen tutkittavan kohteen muotoa sen omalta tasalta.

Ingman kysyi esitelmässään, onko 'big picture', yleiskuva, lopultakaan välttämätön tutkimustulos. Hän myös myönsi, että toimijaverkostoteorian mukainen lähestymistapa tekee tutkimuksesta huomattavasti sotkuisempaa ja työläämpää. Se voi kuitenkin auttaa tutkijaa pääsemään lähemmäs aina sotkuista todellisuutta. Tarkoitus ei tietenkään myöskään ole jättää projektia kaoottisiin selontekoihin kaikista mahdollisista yhteyksistä, vaan tutkimuksen edetessä määrittellä, mitkä yhteydet ovat merkittäviä, mitkä taas redundantteja. Keskeistä kuitenkin on, ettei tätä päätöstä tehdä etukäteen. Tutkittavilta ei vain kysytä, toimivatko he tutkijan etukäteen asettaman hypoteesin mukaan vai eivät: kysytään ennemmin, mitä he oikeastaan tekevät ja miten.

Eväitä ja inspiraatiota

Seminaarin ainoana gradulaisena tunsin oloni vähintäänkin joukon kuopukseksi, vaikkakin tervetulleeksi sellaiseksi. Esitelmien kuunteleminen, kirjoittajakouluun osallistuminen ja keskustelut toisten tutkijoiden kanssa olivat ehkä osittain juuri sen vuoksi valtavan inspiroivia, ja annetut neuvot tulevat varmasti tarpeeseen. Pienryhmäkeskustelussa pääsin kuulemaan toisten tutkijoiden tutkimuksesta, ja sain paljon rakentavaa palautetta omasta työstäni.

Oli myös huojentavaa jälleen todeta, että ihmisillä on erilaisia tapoja kirjoittaa ja tehdä tutkimusta, eikä yhtä oikeaa mallia ole olemassa, kunhan reunaehdoista huolehditaan. Kuten Ben Zeller toi esiin, kirjoittaminen on hyvin henkilökohtainen prosessi, eikä sen kehittäminen ole ainakaan itselleni mikään triviaali ja yksinomaan tekninen kysymys. Kaiken kaikkiaan seminaari kuitenkin innosti nimenomaan haastamaan ja kehittämään omaa tapaa kirjoittaa ja tehdä tutkimusta.

Entäpä uskonnon ja innovaation suhde? Seminaarissa painopiste oli pääasiassa tutkimuksen tekemiseen liittyvillä käytännön kysymyksillä, eikä uskonnon ja innovatiivisuuden problematiikkaa päästy pohtimaan yhtä syvällisesti. Aihe jäi kuitenkin mietityttämään. Erityisesti Peik Ingmanin esitelmää kuunnellessani pohdin, mahtaisiko toimijaverkostoteoria soveltua edeltäjiään luontevammin nykyisten, tietoverkkoja ja muita tekniikan ja kulttuurin kehityskulkuja hyödyntäviä uskonnollisuuden muotojen tutkimukseen. Epäilemättä. Uudet tutkimusotteetkin kehittyvät yhteiskunnan muutoksien osana, samoin kuin uskonnolliset ideat ja käytännöt. Uskontohan ei elä erillään yhteiskunnan muutoksista. Se, mitä nimitämme uskonnoksi, saa osansa yhteiskunnassa syntyvistä innovaatioista ja niiden vaikutuksista. Se voi hyödyntää näitä innovaatioita, mukautua niihin, toisinaan ehkä vastustaa niitä, mutta joka tapauksessa se reagoi niihin.